

SKĄD PRZYCHODZIMY, CZYLI DLACZEGO POWSTAŁO MAZOWIECKIE TOWARZYSTWO OCHRONY FAUNY ?

W roku 1973 w Wyższej Szkole Nauczycielskiej (obecnie Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna) w Siedlcach utworzono Sekcję Ornitologiczną Koła Naukowego Biologów. Pierwszym jej szefem był Henryk Kot, a opiekunem naukowym Tomasz Wesołowski. Przez kilka lat Sekcja zajmowała się głównie zimowymi liczeniami ptaków wodnych w pierwszej połowie lutego na dolnym Bugu. Natomiast badania w sezonie lęgowym obejmowały rejon Jeziora Wytyckiego na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim oraz kompleks stawów rybnych pod Siedlcami. Przeprowadzono ponadto akcję inwentaryzacji lęgowej populacji perkoza dwuczubego na kilkunastu kompleksach stawów w środkowej części Niziny Południowopodlaskiej i wschodniej części Niziny Środkowomazowieckiej. W latach 1974-1976 prowadzono regularne obserwacje przelotu ptaków wodnych i błotnych na stawach pod Siedlcami. W latach 1976-1985 Studenckie Koło Ornitologów prowadziło obserwacje oraz obrączkowanie ptaków wodno-błotnych migrujących doliną środkowej Wisły (obozy ornitologiczne w Pawłowicach, woj. lubelskie), a w okre-

sie 1986-1990 analogiczne badania były prowadzone w Mołozewie nad Bugiem. W latach 1984-1993 prowadzono corocznie w połowie stycznia, przy znaczącej współpracy Koła Naukowego Leśników SGGW oraz Sekcji Terenowej KNB Uniwersytetu Warszawskiego - liczenia ptaków wodnych zimujących na Mazowszu.

Kolejnymi szefami Sekcji Ornitologicznej KNB byli: Henryk Kot, Marian Koch, Andrzej Dombrowski, Marian Szymkiewicz, Andrzej Brzozowski, Sławomir Chmielewski, a późniejszego Studenckiego Koła Ornitologów: Jacek Słupek, Cezary Mitrus, Rafał Kuczborski i Zbigniew Kasprzykowski. W latach 1985-1996 merytoryczną pomocą w badaniach prowadzonych przez SKO służyli: Andrzej Dombrowski, Henryk Kot i Wiesław Wałankiewicz.

W roku 1982 powstała idea rozszerzenia badań faunistycznych na pozostałe rejony Mazowsza i Południowego Podlasia. Założono wówczas Regionalną Kartotekę Faunistyczną zdeponowaną początkowo w Zakładzie Zoologii WSR-P, a później w Katedrze Ekologii i Ochrony Środowiska tejże uczelni. Ponadto zorganizowano dwa robocze spotkania, (poprzedzające I Zjazd Ornitologów Mazowsza), które odbyły się w roku 1984 w Warszawie - zorganizowane przez Sekcję Terenową KNB Uniwersytetu Warszawskiego. W kolejnych latach odbywały się regularne, doroczne spotkania ornitologów zawodowych i amatorów, prowadzących obserwacje ornitologiczne w środkowo-wschodniej Polsce. Zorganizowano łącznie 11 zjazdów. W dniach 2-4 IX 1983 Sekcja Ornitologiczna KNB była organizatorem IX Ogólnopolskiego Zjazdu Studenckich Sekcji Ornitologicznych.

Celem szeroko zakrojonych badań było dokładne rozpoznanie stanu fauny (rozmieszczenie, liczebność) oraz tendencji populacyjnych w poszczególnych środowiskach i mezoregionach fizjograficznych składających się na Nizinę Mazowiecką. W badaniach tych uwzględniono wszystkie okresy fenologiczne: okres reprodukcyjny poszczególnych gatunków oraz okres pozalęgowy (koczowania pługowe, wędrówki wiosenne i jesienne, zimowanie). Szczególną uwagę zwrócono na występowanie oraz stan liczebny gatunków związanych z najbardziej zagrożonymi środowiskami: doliny rzek, stawy rybne, łągi i olsy, najstarsze kompleksy leśne. Zrealizowanie tego celu wymagało opracowania szczegółowych instrukcji do ocen liczebności poszczególnych gatunków ptaków, opracowanych na podstawie istniejących publikacji oraz bogatych doświadczeń własnych.

Opracowano m.in. instrukcję do badań ilościowych awifauny lęgowej zasiedlającej doliny rzek, stawy rybne, lasy, miasta i krajobraz rolniczy. Ponadto opracowano instrukcję do ocen liczebności trudno wykrywalnych gatunków: chruszciele, lelek, kraska (z wykorzystaniem stymulacji magnetofonowej). Wszystkie instrukcje udostępniono grupie 300 amatorów współpracujących ściśle z zespołem koordynacyjnym. Wyniki bieżących badań terenowych oraz programy planowanych badań przedstawiano na dorocznych zjazdach.

Dotychczas przeprowadzono szczegółowe badania ilościowe ptaków lęgowych w dolinach 40 rzek, w tym ostoi o randze międzynarodowej: dolina środko-

wej Wisły, dolnego Bugu, Narwi, Omulwi, Płodownicy, Liwca i Wkry. Doliny tych rzek odgrywają w skali Polski oraz środkowej Europy decydującą rolę dla zachowania śródlądowych populacji mewy pospolitej, mewy srebrzystej, kulona, sieweczki rzecznej, sieweczki obrożnej, rybitwy białoczelnej i rzecznej oraz brodzca piskliwego i zimorodka. Na szczególną uwagę zasługuje obecność na badanym obszarze największej - w skali całej środkowej Europy - śródlądowej populacji mewy pospolitej, rybitwy białoczelnej, sieweczki obrożnej, brodzca piskliwego i brzegówki.

Ponadto przeprowadzono dokładne rozpoznanie stanu awifauny lęgowej 115 kompleksów stawów rybnych. Zbiorniki te, jakkolwiek antropogenicznego pochodzenia, odznaczają się dość znacznym stopniem zarośnięcia, wynoszącym około 40% łącznej powierzchni ogroblowanej. Obecność dużych płatów trzciny, pałki wodnej i wysokich turzyc oraz olsów jest główną przyczyną występowania (znaczącej w skali Polski i prawdopodobnie Europy) populacji lęgowych kilkuna-stu, w różnym stopniu zagrożonych gatunków, m.in.: zielonki, zauszniaka, perkoza rdzawoszyjnego, błotniaka stawowego, bąka, bączka, krakwy, cyranki, cyraneczki, płaskonosa, brzęczki, strumieniówki i podróżniczka.

Krajobraz rolniczy tego regionu odznacza się wyjątkowo dużym w skali całej Europy stopniem rozdrobnienia upraw (duży udział śródpolnych miedz, za-drzewień i płatów łąk) oraz bardzo niskim zużyciem nawozów sztucznych, pestycydów i wyjątkowo małym stopniem mechanizacji rolnictwa, a przez to znaczącym udziałem prac ręcznych. Wymienione cechy tego ekstensywnego rolnictwa zadecydowały o występowaniu wyjątkowo dużych populacji wielu gatunków zagrożonych w skali całej Europy: kuropatwa, makolągwa, trznadel, ortolan, świergotek polny, jarzębatka, srokosz, gąsiorek. Wyniki badań ilościowych przeprowadzonych na powierzchniach próbnych wyznaczonych w krajobrazie rolniczym różnych mezo-regionów fizjograficznych Niziny Mazowieckiej wskazują na istnienie wyjątkowo wysokich, lokalnych zagęszczeń wymienionych gatunków, dotychczas nie odnotowanych w Europie. Dotyczy to zwłaszcza ortolana, trznadla, świergotka polnego, makolągwy i srokosza.

Oprócz programów zrealizowanych w wymienionych środowiskach, gdzie badano całe zespoły awifauny lęgowej, przeprowadzono kilka akcji, których celem była inwentaryzacja wybranych gatunków ptaków. W roku 1974 oraz 1984-1985 i 1994-1996 przeprowadzono inwentaryzację gniazd bociana białego; w latach 1985-1988 i 1995 oceniono liczebność lęgowej populacji kraski, a w okresie 1990-1993 kontrolowano kościoly, wieże, pałace i dwory, w celu inwentaryzacji stanowisk lęgowych płomykówki. Ponadto, na wybranych, dużych fragmentach kompleksów leśnych (>100 km²) określono zagęszczenia populacji lęgowej lelka, ptaków drapieżnych, sów, samotnika i dzięcioła czarnego. Wszystkie wyniki badań są zdeponowane w Regionalnej Kartotece Faunistycznej, obejmującej ok. 9000 kart obserwacji rzadkich ptaków lęgowych oraz dokumentację kartograficzną.

W efekcie przeprowadzonych badań dysponujemy materiałami, które umożliwiają sporządzenie szczegółowych programów ochrony poszczególnych siedlisk. Planowane jest m.in. opracowanie wykazu ostoi lęgowych ptaków z uwzględnieniem ich rangi w czterech kategoriach: międzynarodowej, krajowej, regionalnej i lokalnej. Lista tych obiektów będzie podstawą regionalnej strategii ochrony populacji gniazdujących ptaków z uwzględnieniem europejskich kategorii priorytetów ochronnych opracowanych przez Tucker'a i Heath (1992): *The conservation status of european birds. Working report. Cambridge.*

W okresie minionej dekady nie ograniczono się do badań awifauny lęgowej. Przeprowadzono również rozpoznanie głównych koncentracji ptaków wodno-błotnych zatrzymujących się na zbiornikach wodnych oraz rzekach w okresie wędrówek oraz zimujących na tych akwenach. Dysponujemy listą obiektów, które wg kryteriów RAMSAR powinny zostać objęte ochroną również w okresie pozalęgowym.

W trakcie badań ornitologicznych zbierano również informacje o występowaniu najbardziej zagrożonych ssaków (np. wydra, wilk, pilchowate, nietoperze) oraz płazów i gadów (np. żółw błotny, żmija zygzakowata, zaskroniec, traszki). Równolegle z czysto poznawczymi celami eksploracji terenowych, realizowane były założenia ochroniarskie - rejestrowano stan środowisk opisując te ich cechy, które decydowały o możliwościach reprodukcyjnych zwierząt jak i rejestrowano główne źródła zagrożeń naturalnych siedlisk. Wiedza ta pozwala na wypracowanie strategii ochronnej tych gatunków, których spadkowe tendencje liczebności są uzależnione od wewnątrzregionalnych, antropogenicznych czynników: osuszanie łąk, torfowisk, łęgów i olsów; regulacje koryt rzek, eksploatacja starodrzewi oraz likwidowanie heterogennej (mozaikowatej) struktury krajobrazu rolniczego. Szczególne zagrożenia stawów rybnych związane są z ich reprzywatyzacją, a w dalszej konsekwencji intensyfikacją produkcji ryb i renowacją stawów. Dużą pomoc w dotychczasowych badaniach okazał Instytut Biologii WSR-P, a zwłaszcza Katedra Ekologii i Ochrony Środowiska.

Jednak nakłady na badania terenowe były w znaczącym stopniu pokrywane ze środków samych koordynatorów i współpracujących amatorów. Stan taki jest niemożliwy do utrzymania, z uwagi na relatywnie wyższe ceny przejazdów oraz materiałów kartograficznych. Wzrost cen wpłynął też na podrożenie wszelkich materiałów instruktażowych. Powstanie MTOF z własnym kontem bankowym stało się koniecznością w obecnej sytuacji ekonomicznej kraju oraz wobec nasilających się zagrożeń środowisk i związanej z nimi fauny.

Andrzej Dombrowski